

DANMARKSHISTORIEN.DK'S E-BØGER

Besættelsestiden 1940-1945

Forfatter: Niels Wium Olesen
og danmarkshistorien.dk

danmarkshistorien.dk

 AARHUS
UNIVERSITET

Besættelsestiden

1940-1945

Forfatter: Niels Wium Olesen og danmarkshistorien.dk

Denne interaktive e-bog er en del af en serie på i alt 12 e-bøger, der omhandler Danmarks historie fra vikingetiden og frem til i dag. Bogen her handler om besættelsestiden fra 1940-1945. Ud over at læse om selve perioden kan du finde billeder, lydklip og historiske kilder og teste din viden i en quiz. Afslutningsvis finder du en liste med forslag til videre læsning om emnet.

Alle 12 bøger i serien udgives af formidlingsprojektet danmarkshistorien.dk, der hører under Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet, og er udarbejdet på baggrund af materiale fra hjemmesiden.

© 2014 Forfatteren og danmarkshistorien.dk, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet.

Redaktion: Lene Elmegaard Bladt, knowMore.

Udgivet med støtte fra Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond.

ISBN: 978-87-93269-03-3

Indledning

Besættelsestiden har i hele efterkrigstiden betydet meget for dansk identitetsdannelse, men aldrig på en entydig måde. I de første år efter krigen betragtedes besættelsestiden overvejende som en bred national modstandskamp mod den tyske besættelsesmagt. Herefter og indtil i dag har fokus både i den brede offentlighed og i historikerverdenen været på konflikterne internt i det danske samfund i relation til modsætningen mellem samarbejde og modstand.

Der er knyttet stærke følelser, værdier og normer til besættelsestidens historie, og i perioder har der været betydningsfulde politiske interesser forbundet med at fortolke besættelsestiden på en bestemt måde med et bestemt politisk mål for øje. De stærke følelser, værdier og normer samt de lejlighedsvist politiserede fortolkninger, der cirkulerer i den offentlige diskussion, kan gøre det svært at forstå tiden på dens

egne præmisser og derfor lurer faren for den letkøbte dømmesyg.

Den særlige betydning for dansk identitetsdannelse og politisk kultur, som besættelsestiden har haft, står i kontrast til den ringe betydning, perioden fik på mere strukturelle forhold i Danmark. De fem år under tysk besættelse ændrede ikke meget på de grundlæggende strukturøkonomiske og institutionelle forhold i det danske samfund.

9. april 1940 og den tyske “fredsbesættelse”

Danmark besattes af Tyskland efter kortvarige militære kampe. Det strategiske mål for det tyske angreb var Norge. Efter kapitulationen forsøgte den danske regering at fastholde den tyske besættelsesmagt på dens løfter om politisk selvstændighed.

Tidligt om morgenen 9. april 1940 angreb tyske land-, sø- og luftstyrker Danmark forskellige steder i landet. Det danske militær ydede kun sporadisk og ukoordineret modstand, og på regeringens og kong Christian 10.s ordre indstilledes kampene efter få timer. Centrum for den tyske strategiske interesse var dog ikke Danmark, men Norge, hvis havne og fjorde den tyske flåde ønskede at benytte i ubådskrigen på Atlanten og til at sikre malmleverancer fra Sverige. Danmark var i den forbindelse blot at betragte som en trædesten i vandet.

Ved angrebet blev den danske regering stillet over for et tysk ultimatum, der bød enten overgivelse eller

hensynsløs nedkæmpelse af de danske styrker. I erkendelse af det ulige styrkeforhold valgte regeringen det første.

Det tyske ultimatum var en del af et længere memorandum, som også forsikrede, at besættelsen ikke havde til hensigt at “antaste Kongeriget Danmarks territoriale integritet eller politiske uafhængighed”. Konkret måtte det tolkes som et tysk løfte om det politiske systems fortsatte beståen, samt at besættelsesmagten ikke ville forlange Sønderjylland indlemmet i Tyskland. Udenrigsminister P. Munch udformede det danske svar på den tyske regerings memorandum. I svaret hed det, at den danske regering havde besluttet “under protest at ordne landets forhold under hensyn til den besættelse, som har fundet sted”.

Kongen og regeringen udsendte straks et opråb, hvori man forbød enhver modstand mod besættelsestropperne, krævede “ro og orden” og

indskærpede pligten til at adlyde “alle, der har en myndighed at udøve”.

Den relativt fredelige besættelse af landet havde skabt en særegen situation, som både de tyske og de danske forhandlere så en mulighed i at udnytte. Fra dansk side var strategien fra den 9. april 1940 til befrielsen i maj 1945 at fastholde tyskerne på deres løfter om dansk suverænitet og påberåbe sig neutralitet – herunder særligt, at Danmark ikke var krigsførende. Med en tysk besættelsesmagt i landet var såvel neutraliteten som suveræniteten dog tvivlsom. Derfor har man senere talt om neutralitets- og suverænitetsfiktionen.

Fra tysk side havde man uden de store omkostninger nået sit militære mål, og ved at tilstå Danmark politisk uafhængighed håbede Berlin at score en propagandagevinst på den internationale scene. Desuden kunne Tyskland, så længe danske myndigheder administrerede samfundet og sørgede for ro og orden, opretholde besættelsen med færre ressourcer end ellers. Det dansk-tyske interessesammenfald skabte en i forhold til resten af det besatte Europa helt unik situation.

Hvor der i andre besatte lande blev oprettet en tysk forvaltning, var det i Danmark stadig danske myndigheder, der havde det formelle ansvar, ligesom det politiske system fra Folketing til sogneråd fortsatte med at fungere stort set uantastet. Næsten som om intet var hændt, foregik således den officielle kontakt mellem Danmark og Tyskland hele krigen igennem via de to landes udenrigsministerier, som det sig hør og bør for to frie og uafhængige stater.

Ordningen mellem besættelsesmagten og det besatte Danmark, der opstod i dagene efter 9. april 1940, kaldtes ifølge international ret en ‘fredsbesættelse’. Der havde ikke formelt været erklæret krigstilstand mellem de to lande, og besættelsesmagten anerkendte – i det mindste i princippet – i stor udstrækning den danske suverænitet.

Økonomisk var det danske samfund også i en alvorlig situation. Hele grundlaget for den danske samfundsøkonomi var brudt sammen, fordi Tyskland naturligvis ikke længere tillod Danmark at handle med Tysklands fjende, Storbritannien, som i perioden før 1940 var Danmarks vigtigste samhandelspartner.

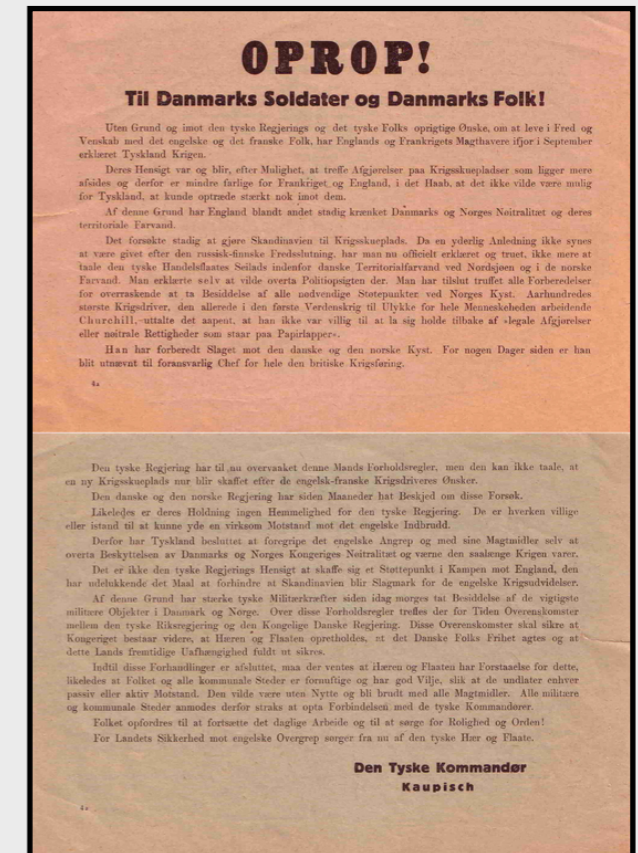
Arbejdsløshed i byerne og strukturelt sammenbrud for det eksporterende landbrug truede.

Igen kunne et dansk-tysk interessesammenfald løse, hvad der ved første øjekast lignede en gordisk knude. Tyskland var interesseret i at importere danske landbrugsprodukter og var til gengæld villig til at forsyne Danmark med brændsel og råvarer til den danske hjemmemarkedsindustri. Men selvom sammenbruddet således var afværget, var det en dansk økonomi, der kørte i lavere gear.

Oprop – Fra den tyske besættelsesmagt 9. april 1940

I forbindelse med besættelsen af Danmark havde den tyske besættelsesmagt trykt et flyveblad, som om morgenen den 9. april 1940 blev kastet ned til befolkningen fra fly. Flyvebladet indeholdt Værnemagtens ønsker til, hvordan befolkningen skulle forholde sig til besættelsen. Samtidig blev der redegjort for, hvorfor det var nødvendigt at besætte Danmark. Ifølge flyvebladet var det for at sikre, at dansk territorium ikke blev anvendt i krigsøjemed af Storbritannien. Den reelle årsag var, at tyskerne af strategiske årsager ønskede at opnå kontrol med de

norske fjorde, og besættelsen af Danmark var et led i denne strategi. Fra Norge var det muligt at angribe Storbritannien. 'OPROP' var, som det fremgår af titlen, skrevet på et noget ubehjælpsomt dansk, både med hensyn til stavning, grammatik og ordvalg. Det er underskrevet af general Leonard von Kaupisch, der ledede invasionen den 9. april 1940 og derefter blev øverstkommanderende for de tyske styrker i Danmark.

Fra Wikimedia Commons

OPROP!
til Danmarks Soldater og Danmarks Folk!

Uten Grund og imot den tyske Regjerings og det tyske Folks oprigtige Ønske, om at leve i Fred og Venskab med det engelske og franske Folk, har Englands og Frankrigets Magthavere ifjor i September erklæret Tyskland Krigen.

Deres Hensigt var og blir, efter Mulighet, at treffe Afgjørelser paa Krigsskuepladser som ligger mere afsides og derfor er mindre farlige for Frankriget og England, i det Haab, at det ikke vilde være mulig for Tyskland, at kunde optræde stærkt nok imot dem.

Af denne Grund har England blandt andet stadig krænket Danmarks og Norges Nøitralitæt og deres territoriale Farvand.

Det forsøkte stadig at gjøre Skandinavien til Krigsskueplads. Da en yderlig Anledning ikke synes at være givet efter den russisk-finnske Fredsslutning, har man nu officielt erklæret og truet, ikke mere at taale den tyske Handelsflaates Seilads indenfor dansk Territorialfarvand ved Nordsjøen og i de norske Farvand. Man erklærte selv at vilde overta Politiopsigten der. Man har tilslut truffet alle Forberedelser for overraskende at ta Besiddelse af alle nødvendige Støtepunkter ved Norges Kyst. Aarhundredes største Krigsdriver, den allerede i den første Verdenskrig til Ulykke for hele Menneskeheden arbeidende Churchill, uttalte det aapent, at han ikke var villig til at la sig holde tilbage af "legale Afgjørelser eller nøitrale Rettigheder som staar paa Papirlapper."

Han har forberedt Slaget mot den danske og den norske Kyst. For nogen Dager siden er han blit utnævnt til foransvarlig Chef for hele den britiske Krigsføring.

Den tyske Regjering har til nu overvaaket denne Mands Forholdsregler, men den kan ikke taale, at en ny Krigsskueplads nur blir skaffet efter de engelsk-franske Krigsdriveres Ønsker.

Den danske og den norske Regjering har siden Maaneder hat Beskjed om disse Forsøk.

Likeledes er deres Holdning ingen Hemmelighed for den tyske Regjering. De er hverken villige eller istand til at kunne yde en virksom Motstand mot det engelske Indbrudd.

Derfor har Tyskland besluttet at foregripe det engelske Angrep og med sine Magtmidler selv at overta Beskyttelsen av Danmarks og Norges Kongeriges Nøitralitæt og værne den saalænge Krigen varer.

Det er ikke den tyske Regjerings Hensigt at skaffe sig et Støttepunkt i Kampen mot England, den har udelukkende det Maal at forhindre at Skandinavien blir Slagmark for de engelske Krigsudvidelser.

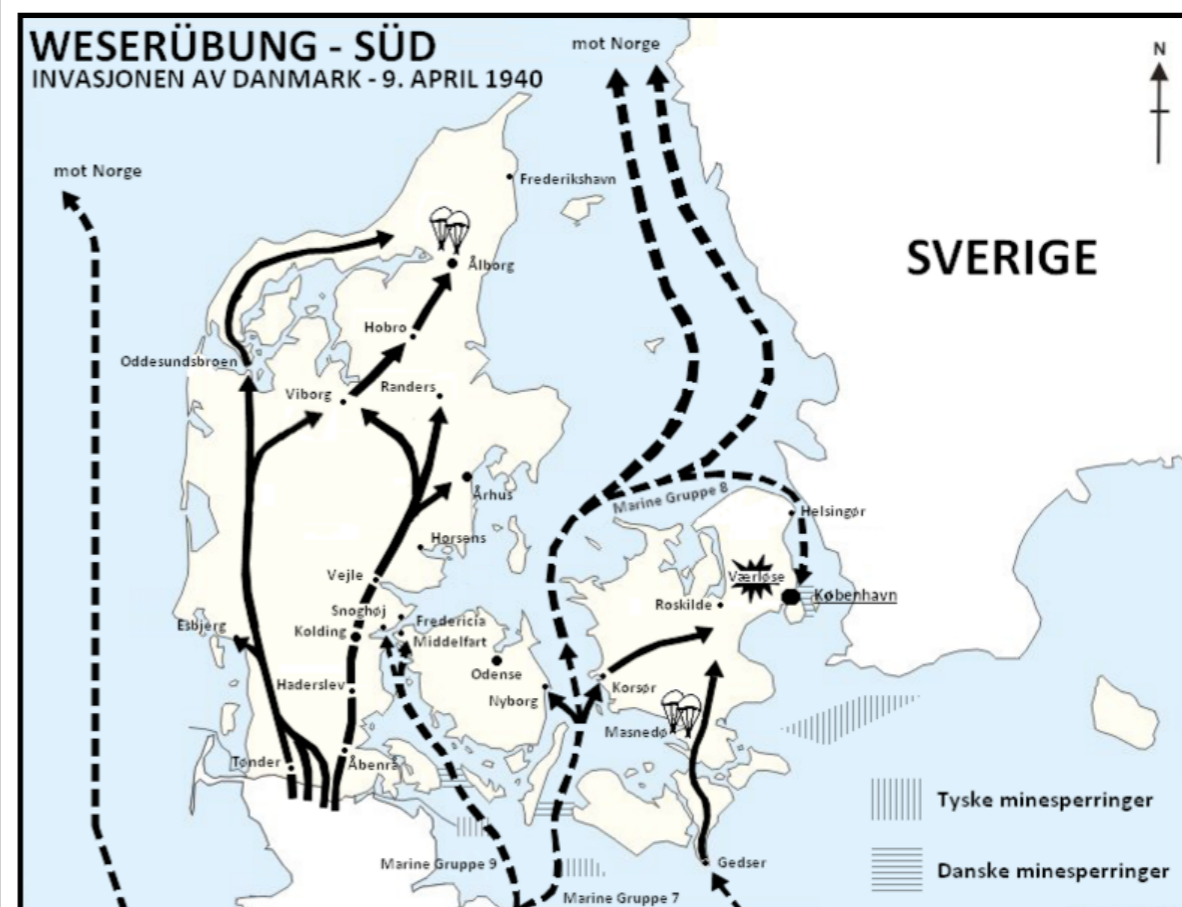
Af denne Grund har stærke tyske Militærkræfter siden idag morges tat Besiddelse af de vigtigste militære Objekter i Danmark og Norge. Over disse Forholdsregler treffes der for Tiden Overenskomster mellem den tyske Riksregjering og den Kongelige Danske Regjering. Disse Overenskomster skal sikre at Kongeriget bestaar videre, at Hæren og Flaaten opretholdes, at det Danske Folks Frihet agtes og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldt ut sikres.

Indtil disse Forhandlinger er afsluttet, maa der ventes at Hæren og Flaaten har Forstaaelse for dette, likeledes at Folket og alle kommunale Steder er fornuftige og har god Vilje, slik at de undlater enhver passiv eller aktiv Motstand. Den vilde være uten Nytte og bli brudt med alle Magtmidler. Alle militære og kommunale Steder anmodes derfor straks at opta Forbindelsen med de tyske Kommandører.

Folket opfordres til at fortsætte det daglige Arbeide og til at sørge for Rolighed og Orden!

For Landets Sikkerhed mot engelske Overgrep sørger fra nu af den tyske Hær og Flaate.

Den Tyske Kommandør
Kaupisch.

Den tyske invasionsplan for Danmark "Weserübung - Süd"

Fra Wikimedia Commons

Det politiske system under pres

Interne danske politiske konflikter fra 1930'erne udkæmpedes fortsat under besættelsen i en ny og skærpet situation og med et nyt styrkeforhold mellem parterne. Samtidig med at der rykkedes sammen i et internt dansk samarbejde, skubbedes det politiske tyngdepunkt mod højre, og parlamentarismen sattes under pres fra den yderste højrefløj.

Et politisk regimes første og vigtigste opgave er at beskytte borgerne og territoriet. Denne opgave havde det danske parlamentariske demokrati og regeringen ikke fuldt ud levet op til. Derfor lød der også kraftig kritik fra oppositionen med beskyldninger om at have foræret fædrelandet væk til besættelsesmagten. Fra Venstre og Konservative var kritikken først og fremmest rettet mod den socialdemokratisk-radikale regering – kun i mindre grad mod selve det parlamentariske demokrati. På den yderste, ikke-parlamentariske højrefløj, herunder de danske

nazister i Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti (DNSAP), blev selve parlamentarismen anset som årsagen til svigtet.

Med statsminister Stauning i spidsen som en ferm taktiker lykkedes det at inddæmme den tungest vejende kritik ved allerede pr. 10. april 1940 at udvide regeringen med to gange tre ministre fra hhv. Venstre og Konservative. Blandt de nye medlemmer af regeringen var den konservative politiker John Christmas Møller. De to store oppositionspartier gik kun modvilligt ind i regeringssamarbejdet, men opfattelsen af et nationalt ansvar for at styrke den danske beslutningskraft over for besættelsesmagten samt ønsket om at undgå national splittelse vandt til sidst. Samlingsregeringen bestående af de fire største partier repræsenterede over 90% af Folketingets mandater, ligesom store og væsentlige samfundsgrupper – herunder ikke mindst

arbejderklassen og landbruget – kunne føle sig repræsenteret af landets ledelse.

Udvidelsen af regeringen betød et skridt til højre for dansk politik, idet Venstre og Konservative tog sig betalt for at tage del i ansvaret. Især Venstre satte Socialdemokratiet under pres, da katastrofale inflationstal med prisstigninger på omkring 20% blev kendte i maj 1940. Som svar på krisen krævede Venstre en betragtelig reallønstilbagegang for fag- og ufaglærte arbejdere. Dette var særligt Socialdemokratiet meget imod, men da Venstre truede med at sprænge regeringssamarbejdet, bøjede partiet af. Flere sådanne socialdemokratiske indrømmelser i arbejdsmarkeds- og socialpolitiske spørgsmål fulgte i løbet af besættelsen.

Fra april 1940 og resten af året ud var samlingsregeringen under et stærkt pres fra den politiske højrefløj i landet. I såvel Venstres som i de Konservatives bagland var der en kritisk opposition, der havde det mere end svært ved at indgå i regeringssamarbejdet og gerne så det afbrudt. Hos regeringens oprindelige partier, Socialdemokratiet og De Radikale, var den største frygt, at besættelsesmagten ville bringe de danske nazister til magten. Derfor anså

de kritikken fra V og K som ubelejlig, fordi den svækkede regeringen – også i besættelsesmagts øjne. I pressen og på gaderne agiterede de danske nazister højlydt – for ikke at sige støjende – for, at DNSAP skulle styre landet med partifører Frits Clausen som regeringsleder. Og DNSAP nød tydeligvis besættelsesmagts støtte og beskyttelse. I tidsrummet fra den 9. april til begyndelsen af juli 1940 blev faren for en DNSAP-magtovertagelse støttet af besættelsesmagten drøftet på hele 26 regeringsmøder.

Det store spørgsmål var, hvor langt og med hvilke mål for øje DNSAP havde besættelsesmagts støtte. Alene usikkerheden og frygten for en nazistisk magtovertagelse blev en faktor, der med stigende styrke kittede samlingsregeringen sammen, og i mange situationer fejede interne uenigheder til side. Det blev også en faktor, der gjorde regeringen mere føjelig over for tyske krav, og en faktor, som den tyske besættelsesmagt lærte at spille på for at få sine krav igennem. Selvom der var uenighed blandt besættelsesmagts repræsentanter om, hvilken rolle DNSAP burde spille, var den stærkeste tendens og det vindende standpunkt, at så længe krigen varede, skulle

man ikke risikere fordelene i den gældende situation ved at indsætte en dansk-nazistisk marionetregering, der ikke kunne regne med befolkningens opbakning. Med andre ord var den tyske kalkule, at samlingsregeringen bedst sikrede de tyske interesser, som var lov og orden, social ro samt stabile landbrugsleverancer til Tyskland. Men den uudtalte trussel om en magtovertagelse ved DNSAP var i denne sammenhæng et effektivt middel til at blødgøre den danske regering.

Udtalelse ved samlingsregeringens dannelse 8. juli 1940

Statsminister Thorvald Stauning (S) kunne 8. juli 1940 præsentere en ny samlingsregering, der afløste den samlingsregering, der var dannet dagen efter besættelsen, den 10. april. Regeringen bestod af fire socialdemokrater, en radikal, to venstremænd og to konservative og derudover tre ministre, der stod uden for partierne. Optagelsen af tre upolitiske ministre skulle dels imødekomme den lidet parlamentarisk sindede besættelsesmagt, dels stille den hjemlige kritik af partierne tilfreds. En af de vigtigste ændringer var

udnævnelsen af Erik Scavenius som ny udenrigsminister. Den nye regering så det som en af sine vigtigste opgaver at føre Danmark så smertefrit igennem krigen som muligt, hvilket bl.a. skulle ske via en aktiv samarbejdspolitik.

Ministeriet er i Dag rekonstrueret. Det består nu af Medlemmer fra de fire største Partier paa Rigsdagen. Det konservative Folkeparti, det radikale Venstre, Partiet Venstre og det socialdemokratiske Parti samt af Repræsentanter hidkaldt udenfor de politiske Partier.

Det er en Ændring i det tilvante Forhold, et Brud med mange Aars Sædvane fremkaldt af de ekstraordinære Tilstande, som Krigsforholdene har paaført vort Land.

Vort Land, dets Erhvervsliv og dets Arbejdere er afskaaret fra de sædvanlige Forbindelser med Omverdenen, og en Tillem্পning maa finde Sted afpasset efter den Tid og de Vilkaar, som nu forefindes.

Siden den 9. April er vort Land besat af en Nabostats Militær, men dette Forhold vil ophøre, naar Krigens Dage er forbi. Der er givet Danmark Tilsagn om igen at opnaa Uafhængighed og sagt, at Landets Integritet ikke skal antastes.

Det nye Ministerium er altsaa fremgaaet af et Samarbejde mellem Partierne og af en Forstaaelse med Hensyn til Supplering ved Folk udenfor det politiske Liv.

[Statsministeren nævnte derefter regeringens 12

medlemmer, som var:

statsminister Thorvald Stauning (S)

udenrigsminister Erik Scavenius

finansminister Vilhelm Buhl (S)

indenrigsminister Knud Kristensen (V)

justitsminister Harald Petersen (han blev 9. juli 1940 afløst af Eigil Thune Jacobsen)

undervisningsminister Jørgen Jørgensen (R)

kirkeminister Vilhelm Fibiger (K)

forsvarsminister Søren Brorsen (V)

minister for offentlige arbejder Gunnar Larsen

minister for landbrug og fiskeri Kristen Bording (S)

minister for industri, handel og søfart John Christmas Møller (K)

arbejds- og socialminister Johannes Kjærbøl (S)]

Dette Ministerium har en betydelig politisk Styrke og raader forhaabentlig ogsaa over fornøden saglig Kraft og Vilje til at handle, som Tiden kræver det, men det

maa ikke glemmes, at der stilles store Krav under særdeles alvorlige og vanskelige Forhold. Jeg er imidlertid overbevist om, at Ministeriet møder med den bedste Vilje, men mange Vanskeligheder skal overvindes, for at man kan komme frem til Maalene.

Det vil fremdeles være paa Fredens og Forstaaelsens Grund, at Arbejdet skal udføres, og det er alles Haab, at vi ogsaa maa finde god Vilje til Samarbejde hos de Nationer, med hvilke Samarbejde er muligt under de herskende, ændrede Forhold. Den omfattende Arbejdsløshed skal gerne overvindes ved Arbejde og Trangen til Understøttelse formindskes. Der kan sikkert iværksættes Arbejder ved Hjælp af de Midler, vi raader over, men det virkelig betydende Middel er Forsyning med de Raastoffer, der savnes, og med det Brændsel, som er en Betingelse for saa mange Virksomheder i vort raastoffattige Land.

Naar disse Tilførsler kan naas, vil meget være vundet, baade i vore indre Forhold og i den Tilpasning til de ændrede økonomiske Forbindelser, som skal prøves.

Der vil blive ændret ved Folkets Liv som Følge af det ændrede Billede af Europas Forhold, som maa ventes at foreligge, naar Krigen ender, men det vil være muligt at

komme over disse Tidens Krav, naar det danske Folk viser Vilje til at deltage i den fornødne Omstilling. Det kan maaske blive strengt nok, men alle i Samfundet maa yde deres Bistand og bidrage dertil i Haabet om, at Modgangs Tider vil blive fulgt af lysere Tider.

For det omdannede Ministerium foreligger baade de nye Tidens Krav og Kravet om at foretage de fornødne Indgreb med den Humanitet, som er en almindelig anerkendt Regel i det danske Samfund, men dernæst er Opgaven for Ministeriet at føre Danmark igennem disse Ufredstider i loyalt Samarbejde med vor Nabonation og med de Myndigheder, som i Øjeblikket er placeret med fremmede Tropper her i Landet. Det danske Folk med sin aarhundredlange Historie har sine stærke, nationale Følelser, som samler sig om Danskhedens Bevarelse om Frihed og Uafhængighed, men det danske Folk staar ogsaa i Sympati og god Vilje til at opretholde det gode og venskabelige Forhold til andre Nationer og først og fremmest med den tyske Nation, med hvilken Samarbejdet er den naturligeste Sag. Der er næppe forløbet tre Maaneder, siden Danmark for første Gang oplevede en fremmed Magts Besættelse. Det danske Folk har i disse Maaneder bekræftet den Forvisning, som næredes om Loyalitet, Ro og Orden. Saaledes maa

der fortsættes; thi kun derved sikres Muligheden for at bevare Retten til Selvstyre, Retten til at leve videre paa Grundlag af dansk Forfatningsskik og Retten til at opretholde det danske Samfund frit og selvstændigt ud i Fremtiden. Jeg præsenterer herved Landets omdannede Ministerium, og jeg ønsker, at det maa kunne udføre en god, dansk Gerning i Samarbejde mellem alle gode Kræfter i vort Land.

Kildens oprindelse: Frit Danmarks Hvidbog, bd. 1, s. 102ff (1945).

Samlingsregeringen og det aktivistiske samarbejde

I lyset af den tyske underlæggelse af stadig større dele af Europa skiftede Danmark i sommeren 1940 udenrigspolitisk kurs til en mere aktivistisk tilpasning til Tyskland, som potentielt indebar fordele, men som også havde omkostninger og kunne være farlig.

Efter den tyske sejr over Frankrig i juni 1940 bredte sig i Danmark en frygt for, at besættelsen nu kunne vare længe - måske endog i generationer. På den politiske højrefløj, i toneangivende erhvervskredse og til dels også i kongehuset vandt det synspunkt frem, at man måtte hanke op i det politiske system, effektivisere det og enten modificere eller helt afskaffe det parlamentariske demokrati, der havde vist sig ude af stand til at holde Danmark fri af krigens ulykker. Disse kredse ønskede såkaldt "upolitiske ministre". Det vil sige eksperter eller teknokrater, der tænkte at ville varetage nationale interesser, og ikke, som kritikerne sagde om de politiske partier, plejede sær- og

klasseinteresser og dermed splittede og svækkede landet. En sådan regering, mere fri og ubundet af Folketinget, hed det videre i argumentationen, ville langt bedre være i stand til at sikre sig tyskernes respekt og opbakning end det parlamentariske demokrati, som man vidste, at Det Tredje Riges Tyskland afskyede.

Presset for at få upolitiske ministre og en regering, der var mindre bundet af Folketinget, førte i juli 1940 til omdannelse af regeringen. Stauning forblev statsminister, men tre upolitiske ministre blev udnævnt med diplomaten Erik Scavenius som den toneangivende på udenrigsministerposten. Sidstnævntes udnævnelse skyldtes ikke mindst Christian 10.s ønske, idet Scavenius havde spillet en nøglerolle i den succesfulde danske neutralitetspolitik under 1. verdenskrig.

Med den nye regerings tiltræden indledtes en ny politisk kurs. Hidtil havde samarbejdet med besættelsesmagten været præget af en afventende holdning, hvor man først indgik i forhandlinger, når de tyske krav forelå, og så derefter tog stilling til dem og eventuelt i forhandlingsprocessen forsøgte at minimere de danske omkostninger. Scavenius mente i modsætning hertil, at regeringen i lyset af udsigterne til en langvarig tysk dominans på det europæiske kontinent måtte skifte til en mere aktivistisk samarbejdspolitik, hvor man målbevidst søgte at bedre Danmarks stilling i et samarbejde med Tyskland. Tanken var i højere grad at komme de tyske krav i møde, før de blev stillet, for på denne måde at skabe goodwill i Berlin.

Kursskiftet gav sig straks konkret udslag. Ved sin tiltræden 8. juli 1940 udsendte regeringen en erklæring, der fremhævede den "forbavselse og beundring", som "de store tyske sejre" havde afstedkommet. De imødekommende ord om den magt, der uretmæssigt havde besat Danmark, var velegnede til at støde store dele af den danske befolkning, men det var ifølge Scavenius mindre relevant, idet adressaten var Berlin. I

forlængelse af den nye kurs indledte regeringen kort efter forhandlinger om en mønt- og toldunion med Tyskland, der indebar et meget tæt økonomisk samarbejde. Under forhandlingerne blev de tyske ideer dog gradvist så ambitiøse, at en fuldbyrdelse af dem nærmest ville føre til en opløsning af den selvstændige danske stat. Til held for Scavenius og hans udenrigsministerielle embedsmænd brød forhandlinger dog sammen på grund af intern tysk uenighed.

Scavenius' politiske linje mødte skepsis og ikke sjældent decideret modstand fra flere af regeringens ministre. Særligt socialdemokraten finansminister Wilhelm Buhl, den konservative handelsminister Christmas Møller og Venstre-manden indenrigsminister Knud Kristensen var hyppige kritikere af udenrigsministerens strategi. Den farlige udvikling af forhandlingerne om mønt- og toldunionen gav deres modvilje yderligere næring. Men Scavenius nød de upolitiske ministres tillid – og vigtigere: Et langt stykke af vejen også statsminister Staunings tillid. Og tydeligvis også tyskernes. Kom det til konflikter i regeringen, måtte de kritiske ministre således også hver gang stikke piben ind, når Scavenius truede med at gå

af, hvis han ikke fik sin vilje. For det første kunne de ikke opstille et farbart alternativ til udenrigsministerens linje, for det andet var de ikke rede til at tage et brud med Scavenius, når de vidste, at det ville føre til en forværring af forholdet til besættelsesmagten.

Modstanderne i regeringen blev siddende, kritiserede ganske vist udenrigsministerens synspunkter, men bøjede sig i sidste ende.

Skønt der var intern uenighed om graden af samarbejde, stod den aktivistiske fløj i regeringen ikke alene med sin iver for at etablere nye samarbejdsområder. Såvel i kredse inden for fagbevægelsen som i dele af erhvervslivet og landbruget var der nemlig støtte at hente til vidtstrakt økonomisk samarbejde – næsten uanset de ideologiske indrømmelser man måtte gøre. Langt fra alle var dog enige heri, og i brede kredse var der skepsis og utryghed over for udsigten til det tætte samarbejde med Tyskland. Samarbejde var nødvendigt, erkendte de fleste, men der fulgte bekymringer af ideologisk og national art med.

Den aktivistiske samarbejdspolitik havde som mål at fastholde dansk suverænitet eller i det mindste så

meget af den som muligt, men reelt var der tale om et grumt dilemma, som indebar selvmodsigelser, der ofte antog absurde former. Det gjaldt således, da den tyske gesandt i København, Cecil v. Renthe-Fink, krævede socialdemokraterne Hartvig Frisch, Hans Hedtoft og H.C. Hansen samt den konservative handelsminister Christmas Møller fjernet fra regeringen pga. deres antinazisme. Regeringens overvejelser stod nu mellem, om man skulle holde på suveræniteten (den politiske uafhængighed) eller ofre et par fremtrædende politikere, som var tyskerne imod, for at undgå en DNSAP-regering. Overvejelserne mandede – som sædvanligt – ud i, at det sidste skulle man undgå. Regeringen imødekom således tyskernes krav og ofrede de fire politikere. Det er ganske betegnende, at de fire politikere i sidste instans var af samme opfattelse.

At der også var grænser for, hvor langt man ville gå, blev dog understreget i netop selv samme periode under den såkaldte Nytårskrise, hvor Renthe-Fink krævede, at Stauning skulle træde tilbage. Her rykkede partierne dog sammen og stod last og brast med statsministeren, hvorefter Renthe-Fink lod sagen rende ud i sandet.

Den nationale samling

I det offentlige rum samt i forenings- og kulturlivet opstod i besættelsens første år en stærk interesse for det danske og et stort behov for at bekende sig til danskheden. Tendensen var til dels udtryk for et spontant behov, til dels fremmet af politiske motiver.

Ligesom der i det politiske liv skete en form for national samling – om end det i høj grad stadig ulmede med splittelse nedenunder – skete der også i det, man med et lidt gammeldags ord kan kalde folkelivet en samling om "det danske". Ligesom den politiske samling fik den folkelige samling yderligere næring af Frankrigs fald i juni 1940, der indvarslede at man måtte besinde sig på en længerevarende besættelse. Den ellers noget ufolkelige kong Christian 10 blev et nationalt samlingspunkt. Med sine uledsagede rideture i Københavns gader inkarnerede han på et symbolsk plan en stædig fortsættelse af det danske: Danmark var besat, men danskheden var ikke knækket.

Den nationale samling havde også en kulturel side, hvor danskere i foreninger og klubber hyldede det danske. I sommeren 1940 var "Danmark" og den nationale de altoverskyggende positive begreber. Underforstået var naturligvis et nej til Tyskland og en afvisning af den nazistiske ideologi. Den kulturelle dimension af den nationale samling gav sig udtryk i alsangsbølgen i sommeren 1940, hvor danskere i tusindvis mødtes på torve og pladser for at synge danske sange. I slutningen af 1940 fik den nationale samling en drejning væk fra de mere højstemte nationale symboler hen imod et mere politisk indhold centreret om oplysning om og opdragelse til dansk folkestyres traditioner. Her var særlig det nydannede Dansk Ungdomssamvirke toneangivende.

Angrebet på Sovjet

Tysklands angreb på Sovjetunionen førte til yderligere dansk tilpasning til Berlin. Grundlovsbrud blev begået af både den udøvende og den lovgivende magt, og goodwill-politikken afstedkom politiske tiltag, der yderligere undergravede den danske påberåbelse af neutralitet.

Ligesom Danmark havde også det kommunistiske Sovjetunionen indgået en ikke-angrebspagt med Tyskland i 1939. Det havde sat de danske kommunister, der altid havde været særdeles loyale over for Moskvas paroler, i en vanskelig situation. Efter gennem det meste af 1930'erne at have ført en stærkt antinazistisk agitation blev DKP med den sovjetisk-tyske ikke-angrebspagt på det nærmeste tavs, når det gjaldt den tyske nazisme. Ansvar for Danmarks besættelse tillagde partiet således den "engelsk-franske imperialisme", som partiet hævdede, Socialdemokratiet stod i ledtog med.

Med Tysklands angreb på Sovjetunionen 22. juni 1941 ændredes partiets situation atter brat. Med henvisning til de danske kommunisters internationalistiske sindelag og Moskva-tro linje forlangte den tyske besættelsesmagt straks om morgenen den 22. juni, at den danske regering internerede samtlige "ledende danske kommunister". Såvel regeringen som justitsministeriet følte nok ubehag ved situationen, men der var ikke megen tvivl om, at man skulle bøje sig for det tyske krav. Selvom det var i strid med grundloven, beordrede regeringen derfor en internering af kommunisterne, som i første omgang ramte 168 DKP-medlemmer. Flere aktioner fulgte i de følgende måneder, og i alt blev over 300 kommunister interneret. I august 1941 "legitimerede" Folketinget interneringerne med endnu et grundlovsbrud, idet tinget i august 1941 med tilbagevirkende kraft vedtog en lov mod kommunistisk virksomhed.

Flere konsekvenser af østfelttoget fulgte. Umiddelbart efter angrebet på Sovjetunionen oprettede besættelsesmagten en dansk Waffen SS-enhed af frivillige, Frikorps Danmark, som skulle sættes ind på østfronten. I løbet af kun få uger havde 500 mand meldt sig til korpset. DNSAP stod for hvervningen, og korpset fik en dansk officer som øverstkommanderende, C.P. Kryssing. Regeringen gav i bevidst kryptiske vendinger en halvofficiel anerkendelse af korpset for ikke at støde besættelsesmagten. I november 1941 blev Danmark endvidere inviteret til at tiltræde Antikominternpagten, hvilket man, på Scavenius foranledning, også gjorde. Til trods for at Danmark fik godkendt forskellige undtagelser ved sin tiltræden, skabte undertegnelsen voldsomme reaktioner i Danmark, herunder de første større demonstrationer mod regeringen.

Udenrigsminister Scavenius i "audience" hos Hitler i Berlin efter at førstnævnte havde underskrevet Antikominternpagten.

Udenrigsminister Erik Scavenius i samtale med Hitler i forbindelse med Danmarks indtrædelse i Antikominternpagten, 25. nov. 1941

Fra Frihedsmuseets billedarkiv

Økonomi og levevilkår

Markedsmekanismerne blev i høj grad sat ud af kraft under besættelsen. Den statslige regulering af økonomien skulle på den ene side sikre den samlede befolknings forbrugsmuligheder, men måtte på den anden side ikke gribe unødigt ind i de økonomiske strukturer. Statsindgrebene hindrede ikke, at visse erhverv og enkelte virksomheder tjente godt på besættelsen.

Krigen forårsagede, som krig plejer, kraftige prisstigninger og sammenbrud for de vanlige handelsmønstre. Trods det dansk-tyske økonomiske samarbejde kom danskerne på smalhans. Af hensyn til såvel forbrug som beskæftigelse blev markedsmekanismerne på centrale områder sat ud af kraft, og de overordnede økonomiske dispositioner blev foretaget af staten. Det skete i form af en stram priskontrol med indførelse af maksimalpriser samt via det såkaldte Direktoratet for Vareforsyning. I samråd

med erhvervsorganisationerne afgjorde Direktoratet således hvilke virksomheder, der kunne få del i importen af råvarer. Direktoratet forestod også den rationering, der blev iværksat allerede ved krigsudbruddet i september 1939. Det foregik ved, at hver enkelt borger fik tildelt rationeringsmærker for de særligt sparsomme varegrupper som sukker, fedtstof og brændsel.

Såvel fødevarer som industrivarer måtte produceres med erstatningsmaterialer, som førte til et væsentligt fald i kvaliteten. Til gengæld krævede denne type produktion ofte mere arbejdskraft, hvilket i det mindste gavnede beskæftigelsen. Udenlandske luksusvarer var der under krigen stort set lukket for. Kaffe, te, sydfrugter og tobak måtte enten undværes eller udskiftes med danske erstatningsprodukter. Men sult som i andre besatte lande fandtes ikke i Danmark, som tværtimod – næst efter de neutrale lande Sverige

og Schweiz – havde det højeste kalorieforbrug pr. indbygger i Europa. Altså også højere end Tyskland og England. Det begrænsede og mere ensformige vareudbud førte dog til tilfælde af mangelsygdomme hos de særligt socialt udsatte i byerne.

Med den store tyske efterspørgsel på fødevarer oplevede landbrug og fiskeri ualmindeligt gode tider, ligesom også flere industrivirksomheder, der producerede for den tyske rustningsindustri, trivedes strålende. Omvendt måtte virksomheder, som var afhængige af de nu uopnåelige råvarer, bukke under. De ofte voldsomme forskydninger samt arbejderklassens reallønstilbagegang skabte i mange kredse utilfredshed og regulær misundelse rettet mod dem, som var på solsidens. Endnu stærkere virkede dog den nationale forargelse over, at nogle bevidst profiterede på den nationale ulykke, der havde ramt landet. Det stærkt negativt ladede udtryk "værnemager" blev hæftet på de virksomheder, som tjente stort på tyskerne, men det blev sjovt nok stort set aldrig brugt om landbruget.

De manglende forsyninger af råvarer og brændsel samt det generelle fald i den økonomiske aktivitet førte til

svære arbejdsløshedsproblemer i besættelsens første år. Det skulle dog blive bedre. Besættelsesmagten satte store befæstningsarbejder i gang – især på den jyske vestkyst. Arbejdet blev udført af danske arbejdere og virksomheder. I 1943-44 tog arbejdet til med en beskæftigelse i visse perioder på over 50.000. Sammen med de titusinder af danske arbejdere, der fik arbejde i Tyskland, var befæstningsarbejdet en væsentlig faktor bag den næsten fulde beskæftigelse, som blev opnået i 1943-44. Som vanligt ved militære besættelser betalte staten for de tyske besættelsestroppers forbrug samt for befæstningsanlæggene. Midlerne blev hentet fra den såkaldte Værnemagtskonto i Nationalbanken, der sammen med Clearingkontoen finansierede det tyske forbrug.

Bunkere ved Skagen.

Foto: BioPix

Den tidlige modstand

Den tidlige modstand havde sit udspring på yderfløjene – fra venstre i form af det illegaliserede DKP og fra højre i kraft af Dansk Samlings protestlinie og partiets forbindelse med det engelske SOE. Da sabotagen blev taget i anvendelse som våben i modstandskampen blev regeringen sat under pres.

Efter forbudet mod det danske kommunistparti organiserede det nu illegale DKP i løbet af efteråret 1941 og foråret 1942 en modstandsorganisation vendt mod såvel besættelsesmagten som den danske regering. Sidstnævnte naturligvis fordi denne havde illegaliseret DKP, men også fordi den med sit samarbejde støttede Tyskland økonomisk og i nogen grad også politisk. Kommunisterne agiterede for deres synspunkter i det skjulte på arbejdspladserne og via primitive illegale blade. De kritiserede arbejdsmarkedsforholdene og arbejdernes reallønstab

og gav utvetydigt Socialdemokratiet og fagbevægelsen ansvaret herfor.

Samarbejdspolitikken fik også sin bekomst af DKP, der fremstillede den som en regulær ideologisk forbrødring mellem det danske Socialdemokrati og nazismen. Dette uagtet, at samarbejdspolitikken på sin vis også kunne kaldes et anti-nazistisk værn, fordi den førte politik holdt de danske nazister uden for indflydelse og begrænsede besættelsesmagtens indgreb i dansk suverænitet, men den politiske debat mellem fortalernes for henholdsvis modstandskamp og samarbejdspolitik var ikke til de finere nuancer. Den var i sjælden grad bitter og ubønhørlig.

I løbet af foråret 1942 dannedes den illegale Frit Danmark-organisation. Det skete ligeledes på kommunistisk initiativ, men i samarbejde med andre som fx den konservative politiker John Christmas Møller, der kort efter rejste til London, hvorfra han lod

sin stemme høre i BBC's udsendelser til Danmark. Frit Danmark udgav et illegalt blad af samme navn og dannede grupper i de fleste af landets større byer. Skønt angiveligt tværpolitisk var organisationen og bladet ledet af kommunisterne ud fra tanken om en folkefrontsstrategi, hvor det gjaldt om at mobilisere

John Christmas Møller under en radiotale til Danmark fra BBC i London

Fra Wikimedia Commons

progressive borgerlige og socialdemokrater, der ikke støttede forhandlings- og samarbejdspolitikken. På kort sigt gjaldt det kampen mod nazismen, men ledende kommunister havde også i tankerne, at organisationen kunne danne en magtbase for kommunisterne, når krigen var forbi.

Det lille højre-nationale parti Dansk Samling var endnu i 1942-43 et legalt parti, men det stod for en kritisk linje over for forhandlings- og samarbejdspolitikken. Partiet

var fra sin stiftelse i 1936 skeptisk over for og i perioder decideret modstander af parlamentarismen. I pjecer udgivet i besættelsens første år gav partilderne Arne Sørensen og historikeren Vilhelm la Cour udtryk for deres kritik af samarbejdspolitikken og måtte en enkelt gang bøde for det med hæftestraf.

Dansk Samlings vilje til at byde besættelsesmagten trods og dets uafhængighed af DKP gjorde det til en vigtig brik, da den britiske efterretningsorganisation Special Operations Executive (SOE) i løbet af 1942 forsøgte at fremme en pro-britisk organisering af den endnu spæde danske modstandsbevægelse. Dansk Samling benyttede blandt andet sit netværk til at huse de agenter, som SOE kastede ned med faldskærm.

Det er betegnende, at den tidlige organisering af modstanden fortrinsvis udsprang af politiske miljøer på yderfløjene. Disse grupper, som f.eks. DKP og Dansk Samling, følte ingen eller kun ringe loyalitet over for det parlamentariske system og de partier, som forsøgte at bevare parlamentarismen ved at gå på kompromis med det nazistiske Tyskland. Det er også betegnende, at selvom Frit Danmark ganske vist havde medlemmer fra samlingsregeringens partier, så var der tale om

personer uden central placering eller betydningsfulde poster i partiorganisationerne. Illegalitet var bestemt ikke noget de traditionelle politiske organisationer stræbte efter.

Ræsonnementet for de personer, som engagerede sig i modstandskampen, var et andet end politikernes. Hvor politikerne (som oftest) agerede ud fra en følelse af ansvar for befolkningen, kastede enkeltpersoner sig (som oftest) ind i modstandskampen, fordi deres samvittighed bød dem det. De kunne ikke gøre andet, stillet over for det åbenlyst forkerte, som nazismen var. For kommunisterne spillede loyaliteten over for Sovjetunionen naturligvis også ind. Såvel politikernes som modstandsfolkenes ræsonnementer havde altså væsentlige elementer af moral i sig.

Så længe modstanden fortrinsvis var en sindelagskamp med de illegale blade som våben, sporedes der nok bekymring hos de danske myndigheder, som havde til opgave at sikre "ro og orden". Da modstanden i løbet af sommeren 1942 også blev en fysisk kamp med sabotagen som våben mod den tyske værnemagts materiel, bredte panikken sig i den politiske ledelse.

Den gryende sabotage anstrengte forholdet til besættelsesmagten, som truede med krigsretter og dødsstraf for sabotage. Hermed vaklede den danske jurisdiktion og hele fredsbesættelsens fundament. Derfor satte de danske myndigheder med politiet i spidsen alt ind på at forhindre sabotagen.

Telegramkrise og rigsdagsvalget 1942-43

En diplomatisk krise bragte Werner Best til Danmark som øverste repræsentant for Tyskland og afstedkom et dansk skifte på statsministerposten. Rolige dansk-tyske relationer førte til afholdelse af rigsdagsvalg.

Som følge af utilfredshed med den danske regerings samarbejdsvilje, benyttede Hitler den såkaldte Telegramkrise i efteråret 1942 til at kræve en ny regeringsleder. Det skulle nu være slut med fredsbesættelsen. Danmark skulle behandles som fjendeland. Buhl måtte træde af, og en for Tyskland mere spiselig person skulle være statsminister. Som konsekvens heraf overtog udenrigsminister Scavenius derfor også statsministerembedet.

Som et led i Hitlers ønske om en stramning af kursen, blev Renthe-Fink udskiftet på posten som Det Tyske Riges befuldmægtigede i Danmark med SS-generalen Werner Best. Ankommet i Danmark viste Best sig dog at være en særdeles smidig repræsentant for tyske

interesser i Danmark, og han ønskede fredsbesættelsen fortsat, fordi han anså den som garanten for fred og ro i landet og fortsat eksport af fødevarer til Tyskland. Den nye rigsbefuldmægtigede fik hurtigt et meget godt forhold til Scavenius, og deres gensidigt tillidsfulde samarbejde kronedes med afholdelsen af rigsdagsvalget i marts 1943, hvor de samarbejdende partier fik 94,5% af stemmerne. Kun 0,5% fulgte DKP's og Frit Danmarks parole om at stemme blank. 2% stemte på DNSAP, der herefter røg ud i den politiske betydningsløshed og delvist gik i opløsning.

Bruddet den 29. august 1943

Udviklingen i verdenskrigen fik afgørende indflydelse på stemningen i Danmark i løbet af sommeren 1943. Den allierede fremgang nærede befolkningens lyst til at byde besættelsesmagten trods, hvilket bragte den danske regering i alvorlige vanskeligheder og til sidst fik den til at stoppe sit fortsatte virke.

Begivenhederne i verdenskrigen i sommeren 1943 fik stor indflydelse på folkestemningen. Tyskland tabte væsentlige slag mod både britiske, amerikanske og sovjetiske styrker, og den 24. juli afsattes Mussolini i Italien. Overalt i landet bredte sig en – skulle det vise sig – fejlagtig stemning af, at krigen snart ville være slut. Det er i lyset af denne fredsoptimisme, at resten af sommerens begivenheder i Danmark skal ses.

Sabotageaktiviteten steg kraftigt i juli. Målene var virksomheder, der arbejdede eller leverede til besættelsesmagten, men i stadig højere omfang også jernbanerne, når togene kørte med forsyninger til

Tyskland. Mange dagblade formandede deres læsere om, at sabotagen var farlig. Således kommenterede dagbladet Vestjyden i maj 1943 benådningen (til livsvarigt tugthus i Tyskland) af en dødsdømt sabotør med en stærk formaning om at afstå fra sabotagen, fordi “hele det danske folk ville komme til at lide” under de tyske repressalier. Alle burde slutte op i kampen mod “sabotørernes ulykkebringende virksomhed. Der skal herske ro og orden i vort land – derom er alle ansvarsbevidste enige – og det vil sige hele det danske folk med undtagelse af nogle få fudentaster og vildledte unge mennesker.”

Sabotageaktioner i flere større provinsbyer affødte lokale tyske krav om udgangsforbud, som efterfølgende førte til strejker og gadeuroligheder med danskere i klammeri mod tyske værnemagtsoldater. Sideløbende fyrede modstandsbevægelsen op under begivenhederne med yderligere sabotage og med

opfordringer til udvidede strejker. Man nærmede sig oprørs lignende tilstande i flere byer. Den danske regering blev presset af besættelsesmagten til at sætte hele sin prestige ind på at stoppe urolighederne. Selv med støtte fra fagbevægelsens ledelse og arbejdsgiverne lykkedes det imidlertid ikke i tilstrækkeligt omfang at bringe ro og orden til de oprørte byer.

Mod slutningen af august blev det for meget for Hitler, som hjemkaldte Werner Best til en alvorlig irettesættelse. Best måtte vende tilbage til København med et ultimatum dikteret af Hitler, som bl.a. krævede, at den danske regering erklærede undtagelsestilstand, forbød strejker og sammenstimlen, indførte natligt udgangsforbud, hurtigt arbejdende særdomstole og dødsstraf for sabotage. Partierne bag samlingsregeringen afviste kravene, hvilket regeringen bøjede sig for. Svaret til den rigsbefuldmægtigede, Werner Best, blev derfor et nej. Regeringen, Rigsdag og kongen ophørte i deres respektive funktioner. De nedlagde så at sige arbejdet.

Den tyske reaktion på den danske afvisning var indførelse af militær undtagelsestilstand med

anvendelse af de forholdsregler, den danske regering havde afvist. Om morgenen den 29. august 1943 blev det danske forsvar afvæbnet af den tyske værnemagt under kampe, der kostede 23 danske og 5 tyske soldater livet. Dele af flåden blev sænket af mandskabet eller forsøgt sejlet til Sverige, for at fartøjerne ikke skulle falde i tyskernes hænder. Størstedelen blev dog overtaget af den tyske flåde.

Den militære undtagelsestilstand blev betragtet som en alvorlig skærpelse af besættelsessituationen i Danmark. Fremtiden forekom uvis og meget truende. Man måtte formode, at Danmark nu skulle underlægges de skrappere besættelsesforhold, som herskede i andre lande.

Det tyske ultimatum til den danske regering den 28 aug. 1943

Augustoprøret i 1943 førte i sidste ende til samarbejdspolitikens fald. Den direkte årsag var, at tyskerne stillede en række skrappe krav til regeringen om blandt andet at indføre militær undtagelsestilstand og dødsstraf for sabotage. Disse krav kunne den danske

regering ikke imødekomme, hvorefter den ophørte med at fungere den 29. aug. 1943. Herunder bringes de tyske krav fra den 28. august 1943, som altså førte til samarbejdspolitikens ophør.

»Rigsregeringens krav.

Den danske regering skal øjeblikkelig erklære undtagelsestilstand over hele landet.

Undtagelsestilstanden skal omfatte følgende enkeltforanstaltninger:

1. Forbud mod, at mere end 5 personer samles offentligt.
2. Forbud mod enhver strejke og mod enhver understøttelse af strejkende.
3. Forbud mod enhver forsamling i lukket rum eller under åben himmel.

Forbud mod at betræde gaderne mellem kl. 20.30 og kl. 5.30.

Lukning af restauranter kl. 19.30.

Aflevering inden den 1. september 1943 af alle endnu forhåndenværende skydevåben og sprængstoffer.

4. Forbud mod enhver generen (Beeinträchtigung) af danske statsborgere på grund af deres eller deres pårørendes samarbejde med tyske myndigheder eller

forbindelse med tyske.

5. Indførelse af pressezensur under tysk medvirken.

6. Oprettelse af danske hurtigdomstole til pådømmelse af handlinger, der strider mod de til opretholdelse af sikkerhed og orden udstedte anordninger.

For overtrædelse af de forannævnte anordninger skal trues med de højeste straffe, der kan komme i betragtning efter den for tiden gældende lov om bemyndigelse for regeringen til at træffe bestemmelser til opretholdelse af ro, orden og sikkerhed.

For sabotage og enhver medvirken hertil, for angreb mod den tyske Værnemagt og dens medlemmer samt for besiddelse af skydevåben og sprængstoffer efter den 1. september 1943 skal der ufortøvet indføres dødsstraf.

Rigsregeringen forventer den danske regerings accept af foranstående fordringer inden kl. 16 i dag.

København, den 28. august 1943.«

Kildens oprindelse: Kirchhoff, Hans: Augustoprøret 1943, Samarbejdspolitikens fald - Forudsætninger og modstand, bd. II, 1979.

Efter den 29. august og evakueringen af de danske jøder

Dobbeltspil, tysk passivitet, held og dansk opofrelse førte til redningen af næsten alle danske jøder fra holocaust. For mange blev aktionen mod de danske jøder også et mentalt vendepunkt i kraft af sin totale afsløring af det nazistiske barbari.

Den forfatningsmæssige situation, Danmark var bragt i efter 29. august, var ganske usædvanlig. I formel forstand tog ingen danske længere det politiske ansvar for statens fortsatte virke. Tomrummet blev dog på det praktiske, udøvende plan udfyldt. I dagene efter 29. august førte ministeriernes departementschefer en række interne forhandlinger, hvor de af hensyn til befolkningen enedes om at fortsætte deres virke og på den måde holde statsadministrationen i fortsat funktion. Departementscheferne fortsatte således samarbejdspolitikken med besættelsesmagten, men nu uden en regering til at tage ansvar for samarbejdet. I kommunalbestyrelser og sogneråd fortsattes arbejdet

også som hidtil, og det økonomiske samarbejde med Tyskland, herunder ikke mindst landbrugseksporten, fortsatte, som om intet var sket.

Et af resultaterne af den 29. august 1943 blev, at Werner Best – formentlig for at bringe sig i kridthuset ved Hitler igen – foreslog at deportere samtlige danske jøder til de tyske koncentrationslejre, som det var sket i 1941-42 med jøderne i alle de andre besatte lande. Deportationen af de danske jøder var hidtil ikke blevet iværksat, fordi man fra tysk side vidste, at samarbejdspolitikken ikke ville kunne holde til det. De danske politikere havde utvetydigt ladet forstå, at her var et tysk tiltag, de på ingen måde kunne acceptere. Nu var der imidlertid ingen dansk regering at tage hensyn til og derfor intet at miste for Best, der fik grønt lys til en aktion mod de danske jøder.

Den forestående aktion blev imidlertid i slutningen af september 1943 lækket til danske socialdemokrater og

det lykkedes derfor ved en storstillet redningsaktion at sejle jøderne over Øresund til Sverige. Over 7000 blev reddet, knap 500 blev pågrebet og sendt til tyske lejre, hvor 52 omkom.

Redningen af de danske jøder er et enligt lys i det mørke, som Hitlers holocaust ellers udgør. Over alt i Europa forsøgte jøder at undslippe masseudryddelsen ved at gå under jorden som oftest med ringe held.

I løbet af efteråret forsøgte Best at få dannet en ny dansk regering. Der var kredse i den danske samfundstop, der gerne så en ny regering dannet. Med Buhl i spidsen kvalte politikerne imidlertid alle tilløb til dannelse af en ny regering. Den tidligere statsminister ræsonnerede, at det gjaldt om, at det politiske system og politikerne bevarede en vis kontrol med departementscheferne, men ikke igen kom så tæt på tyskerne. Hvis der blev dannet en ny regering ville politikerne ved krigsafslutningen kunne blive ofre for de "yderligtgående hetzstemninger, der da kunne ventes at slå igennem". En officiel genoptagelse af forhandlings- og samarbejdspolitikken blev anset som umulig under den herskende folkestemning.

Undtagelsestilstanden blev ophævet 2. oktober 1943. Hvad man med god grund havde kunnet frygte skulle vare til krigens slutning, viste sig kun at stå på i seks uger. I de seks uger havde undtagelsestilstanden lagt en mærkbar dæmper på protesttilbøjeligheden i landet. Således havde der overhovedet ingen strejker været. Trods ophævelsen af undtagelsestilstanden betød fraværet af det formelle politiske samarbejde en skærpelse af stemningen i landet. Besættelsesmagten var nu for enhver at betragte som fjenden, hvilket også jødeaktionen havde understreget for de fleste danskere.

Frihedsrådet og modstandsbevægelsen

Modstandsbevægelsen var i vækst i 1943, men stadig uhomogen. For at koordinere bestræbelserne og kommunikationen med befolkningen dannedes en paraplyorganisation af de væsentligste modstandsorganisationer.

I september 1943 dannede flere modstandsorganisationer det såkaldte Danmarks Frihedsråd. Initiativtagerne var socialdemokraten Frode Jakobsen, der var leder af det illegale netværk Ringen, og lederen af Frit Danmark, Mogens Fog. Intentionen var at koordinere modstandsaktiviteterne og sikre, at modstandsbevægelsen talte med én stemme over for befolkningen. DKP, Dansk Samling samt de modstandskredse, der arbejdede uden for landet – i f.eks. Storbritannien, Sverige og USA – blev alle repræsenteret i rådet.

Frihedsrådet markerede sin dannelse med udgivelsen af pjecen "Når Danmark atter er frit", hvori det

proklamerede, at der efter krigen skulle være et retsopgør med de personer, der havde gået fjendens ærinde, samt at demokratiet "uførtøvet" skulle genindføres. Ifølge pjecen skulle der kun være et retligt efterspil for de politikere, som havde overtrådt loven. De andre måtte vælgerne selv fælde dom over i stemmeboksen. Det hed endvidere, at man i alle sager skulle afstå fra dødsstraf.

Frihedsrådet vandt i løbet af de kommende måneder gehør i befolkningen – godt hjulpet på vej af det voksende modsætningsforhold mellem befolkningen og besættelsesmagten, som ikke mindst den tyske jødeaktion havde skabt. Trods medlemmernes anonymitet vandt Frihedsrådet stigende tillid, bl.a. ved bevidst at holde appellerne til befolkningen i et meget moderat toneleje.

Også i forhold til den væbnede del af modstandskampen blev Frihedsrådet en central aktør.

Det engelske SOE oprettede i løbet af 1944 såkaldte ventegrupper af modstandsfolk i Danmark, som skulle stå klar, hvis det skulle komme til kamp mellem de allierede og tyskerne på dansk jord. Disse grupper blev underlagt Frihedsrådets kommandoudvalg, som refererede til den allierede overkommando.

Aage J. Sørensens maskinfabrik i København blev ramt af modstandsbevægelsens sabotage i maj 1944

Fra Frihedsmuseets billedarkiv

Engelsk bombefly nedkaster containere ved Højris på Mors. August 1944

Fra Frihedsmuseets billedarkiv

Politikerne og militærets holdning til modstandsbevægelsen

Danske officerer etablerede kontakt med modstandsbevægelsen og stillede sig til rådighed for denne. Motivet var dog først og fremmest at kontrollere modstanden på vegne af politikerne.

For parlamentarisk valgte politikere, der var vant til at leve i et ordnet samfund, hvor lovene blev skrevet af parlamentet og overholdt af den brede befolkning, var den voldsomme uro i visse byer under urolighederne i august 1943 en vederstyggelighed. Vurderingen fra politikerside var, at kommunisterne stod bag det hele, og at motivet var at skabe forudsætningerne for en regulær samfundsomvæltning, så snart tyskerne var ude af landet. Politikerne befandt sig i efteråret 1943 i en tilstand af galopperende kommunistparanoia. Der svirrede rygter om, at kommunisterne i modstandsbevægelsen "stak våben til side", som skulle bruges på dagen for revolutionen. Og de blev troet.

Så mange våben var der nu slet ikke i den illegale verden på dette tidspunkt, men politikerne havde ret så langt, at kommunisterne så et magtpolitisk potentiale i modstandsbevægelsen og i givet fald var klar til at udnytte det. Det var fortrinsvis tanken om at gøre modstandsbevægelsen til en kommunistisk ledet folkefront, partiets ledende folk havde i tankerne. Dannelsen af Frihedsrådet var som sådan et skridt på vejen. Hertil kom en forestilling om, at retsopgøret kunne blive et redskab for at udrense centrale personer i erhvervslivet og i den politiske elite, og at selve opgørstanken kunne bruges til at sætte stemningen i kog og fremme dramatiske politiske ændringer.

Dannelsen af Frihedsrådet lagde ingen dæmper på politikernes frygt for kommunisterne. Tværtimod var fornemmelsen nu, at mere besindige kræfter fra den illegale verden havde ladet sig forblinde af kommunisternes tale om, at de også ønskede

demokratiet genindført. Politikerne frygtede, at borgerligt sindede og menige socialdemokrater, der støttede rådet, uafvidende ville komme til at agere "nyttige idioter" for kommunisterne.

Kommunistfrygten var også fremherskende i danske officerskredse, hvor den havde lange traditioner. Under den tyske internering efter 29. august 1943 havde de ledende officerer dannet et hemmeligt netværk under ledelse af generaløjtnant Ebbe Gørtz, som fik navnet Den Lille Generalstab. Officererne holdt kontakt til politikerne med henblik på at få værnene gendannet efter krigen. Den fælles frygt for kommunisterne gjorde en sådan kontakt og et samarbejde så meget mere relevant. Som den sidste parlamentarisk udpegede statsminister og i kraft af sin politiske styrke og den tillid, han nød blandt de samarbejdende partier, blev Buhl anset for at være kraftcentret blandt politikerne og den kommende statsminister i et befriet Danmark. Derfor blev det Buhl, Gørtz rettede henvendelse til. Gørtz lovede fuld loyalitet til Buhl og det parlamentariske system, og i fælles forståelse med den tidligere statsminister rettede han derefter kontakt til

Frihedsrådet i Frode Jakobsens skikkelse og tilbød rådet sin militære ekspertise.

Officererne blev budt velkommen af Frihedsrådet, fordi de med deres sagkundskab indebar en oplagt forstærkning. Officererne blev dog afkrævet en erklæring om, at de stillede sig under Frihedsrådets kommando. Tilsagnet hertil blev givet, men kun på skrømt, for deres virkelige loyalitet lå hos politikerne. Hensigten med denne infiltration var, at officererne skulle kontrollere Frihedsrådet og modstandsbevægelsen på vegne af politikerne. Det lykkedes så godt, at samtlige af modstandsbevægelsens syv regioner ved befrielsen var ledet af professionelle officerer. For politikerne og officererne var formålet at sikre sig, at man ved befrielsen havde en væbnet styrke, der stod skulder ved skulder med det parlamentariske demokrati i tilfælde af, at der skulle opstå kaos i det øjeblik, den tyske værnemagt brød sammen eller overgav sig. Modstandskampen mod tyskerne kom i anden række.

Folkestrejken i København

Politikerne måtte opgive at kontrollere modstandsbevægelsen. I stedet forsøgte de fra midten af 1944 at etablere et samarbejde med Frihedsrådet, som skulle gøre det muligt – i det mindste af navn – at blive en del af modstanden mod besættelsesmagten.

I juni-juli 1944 udbrød en større folkestrejke i København, som antog oprørs lignende tilstande. Store dele af byen strejkede, der var tumulter mellem byens beboere og tyske soldater, mens Schalburgkorpset fór rundt og hidsede københavnernes op med tilfældigt skyderi i gaderne. Besættelsesmagten satte byen under belejring og i militær undtagelsestilstand, mens den truede med at benytte artilleri over for befolkningen. De politikere, der ikke siden 29. august 1943 havde ladet høre fra sig i offentligheden, frygtede en massakre på civilbefolkningen og appellerede derfor i pressen og i radioen til, at befolkningen skulle stoppe urolighederne og genoptage arbejdet. Politikerne førte

forhandlinger med såvel Werner Best og Frihedsrådet og formåede af førstnævnte at få nogle indrømmelser til københavnernes, hvilket til sidst førte til strejkens ophør.

Barrikader på Nørrebro under folkestrejken 1944

Fra Frihedsmuseets billedarkiv

Det gjorde indtryk på politikerne, at Frihedsrådet var i stand til via løbesedler at dirigere store dele af den

københavnske befolkning, mens deres egne opfordringer til at afbryde strejken og forholde sig i ro blev ignoreret af mange. Politikernes erkendelse af Frihedsrådets styrke fik dem til at skifte strategi. Hvor det tidligere havde handlet om at kontrollere modstandsbevægelsen, forsøgte man herefter at blive identificeret med modstanden. Med andre ord forsøgte man at komme på så god fod med modstandsbevægelsen, at man af befolkningen efter befrielsen ville blive betragtet som en del af den samlede modstand mod tyskerne.

Politikernes ønske om at blive identificeret med modstanden mod tyskerne hang naturligvis sammen med den prestige, man vidste, der lå i det at kæmpe aktivt. Samtidig kunne det nedtone samarbejdspolitikken, som befolkningen nok havde nydt godt af under besættelsen, men som man frygtede ville miste legitimitet, når begivenhederne skulle ses i bakspejlet. Et væsentligt motiv var også, at en tættere forbindelse med modstandsbevægelsen ville lette de allieredes anerkendelse af en dansk regering efter befrielsen med basis i de politiske partier. I løbet af 1944

havde man sikret sig den britiske anerkendelse. Men den amerikanske og den sovjetiske lod vente på sig.

Strategiskiftet gav sig udslag i, at først og fremmest ledende socialdemokrater og konservative havde hyppig kontakt med Frihedsrådet og også medvirkede til at skaffe våben fra bl.a. den svenske stat. I forståelse med visse af departementscheferne skaffedes også penge fra statskassen til at finansiere modstandsarbejdet. Man sørgede dog for, at våbnene og pengene så vidt muligt gik uden om de kommunistiske grupper og i stedet tilflød grupper, der var under officerernes kontrol.

Den tyske terror

På Hitlers ordre blev organiseret tysk terror indført som besættelsespolitisk kampmiddel i Danmark i 1944. Terroren i Danmark blev dog mildere end i resten af det besatte Europa.

Efter ordre fra Hitler indførtes i begyndelsen af 1944 den såkaldte "modterror" i de besatte lande - også i Danmark. Det var et forsøg på at bekæmpe sabotage og andre modstandsaktiviteter ved at slå så hårdt tilbage mod civilbefolkningen, at denne fandt prisen for høj og følgelig vendte sig mod modstandsbevægelserne. Sabotage mod tyske interesser skulle besvares med sabotage mod virksomheder eller institutioner, som enten symbolsk eller materielt var vigtige for civilbefolkningen. Drab på tyske soldater skulle besvares med gidseldrab på civile i forholdet 1:10, gerne kendte mennesker for at gøre signalet mere gennemslagskraftigt.

Trods regeringens tilbagetræden var besættelsesforholdet i Danmark fortsat mildere end i resten af Europa. Uden at Danmark dog gik ram forbi, blev den tyske modterror således mildere i Danmark, idet der aldrig blev dræbt i et forhold på 1:10 – som oftest kun 1:1. Det første clearingmord, som gidseldrabene blev kaldt i Danmark, blev i januar 1944 udført på digterpræsten Kaj Munk, hvis anti-tyske prædikener i nogen tid havde været en torn i øjet på besættelsesmagten.

Den tyske modterror blev udført af særlig tyske specialgrupper, men snart blev attentaterne i stigende grad udført af grupper med betydeligt dansk islæt eller endda udelukkende bestående af danske terrorister. Som oftest var det tidligere danske østfrontsfrivillige eller medlemmer af det såkaldte Schalburgkorps, der var et dansk nazistisk militært korps inspireret af det tyske SS.

Begyndende opløsning 1944-45

Gradvist eroderedes det danske samfunds strukturer i krigens sidste år. Særlig i byerne måtte man leve med kriminalitet og borgerkrigsagtige optrin mellem de nazistiske korps og modstandsbevægelsen.

Den 19. september 1944 opløste besættelsesmagten det danske politi og satte store dele af korpset i tyske koncentrationslejre. Årsagen var dels frygt for, at politiet i tilfælde af en allieret invasion ville falde besættelsesmagten i ryggen, dels utilfredshed med at politiet ikke gjorde noget for at dæmme op for sabotagen. Til erstatning for det danske politi oprettede besættelsesmagten det såkaldte Hipo-korps (Hilfspolizei), som bestod af danskere, der som oftest havde en fortid i Frikorps Danmark eller Schalburgkorpset.

Det var imidlertid ikke almindelige politiopgaver, Hipo-korpset gav sig i kast med. Man begrænsede sig til at deltage i sabotagebekæmpelse og fordrev ellers

meget af tiden med at provokere og lade sig provokere af den almindelige befolkning, hvad der hyppigt førte til klammeri og også grovere vold. Som de andre nazistiske korps blev også Hipoerne stærkt forhadte. Hipoerne blev også part i de vendettalignende kampe, som Schalburgkorpset og modstandsbevægelsen førte.

Fra efteråret 1944 og frem til befrielsen i maj bevægede det danske samfund særlig i de større byer sig i stigende grad mod regulær opløsning. Efter politiets opløsning steg kriminaliteten voldsomt. Med de tiltagende kampe mellem danske nazistiske korps og modstandsbevægelsen blev skyderi i gaderne tilnærmelsesvis hverdagsbegivenheder i visse byer. Den civile togtrafik gik næsten i stå på grund af sabotage mod jernbanenettet. Det efterhånden sønderbombede Tyskland havde svært ved at levere de råvarer, som tidligere havde holdt den danske industri

i gang, så beskæftigelsen og store dele af forbruget i Danmark blev ramt hårdt.

Trods tendensen til opløsning var Danmark dog fortsat i forhold til det øvrige besatte Europa at sammenligne med et ordnet samfund – ikke mindst på landet, hvor de voldsomme forandringer ligesom i de foregående år ikke havde den store indflydelse.

Jernbanesabotage 11. april 1945 ved Glostrup. Sabotagen blev gennemført, men anledningen var også at tage fotografier af aktionen. De vigtigste tyske tog kørte i Jylland – ikke på Sjælland

Fra Frihedsmuseets billedarkiv

Befrielsen og regeringsmagten

Ønsket om at få politisk indflydelse og undgå splittelse førte til sidst modstandsbevægelsen og politikerne sammen i en fælles regering, som blev anerkendt af de allierede magter.

De ledende politikere forestillede sig i foråret 1944, at de alene skulle danne regering, når freden kom. Udviklingen gik imidlertid anderledes, end de forventede, og indtrykket af befolkningens opbakning til Frihedsrådet fik dem på andre tanker.

Særligt DKP havde i sin illegale presse vedholdende givet udtryk for, at modstandsbevægelsen måtte være en del af den første frie regering efter krigen. Partiet kunne her bruge Sovjetunionens udenrigspolitik som løftestang. Unægteligt med en vis ret kunne Sovjetunionen føle sig fortørnet over den danske regering, som havde forbudt kommunisterne, accepteret de østfrontsfrivilliges kamp på tysk side og underskrevet Antikominternpagten. Sovjetunion

undlod da også meget omhyggeligt at forhaste sig med at anerkende, at politikerne bag samarbejdspolitikken fortsat skulle have indflydelse i Danmark, hvilket gav DKP en trumf i forhandlingerne.

Storbritanniens anerkendelse af samarbejdspolitikkerne var imidlertid i hus, hvilket var væsentligt, da man formodede, at briterne ville forestå befrielsen af Danmark. Det var imidlertid ikke ensbetydende med, at sådan ville det nødvendigvis også ende. Udviklingen på slagmarkerne ville afgøre den sag, og den kunne også føre til en sovjetisk befrielse. I en sådan situation var det belejligt, om den sovjetiske anerkendelse også var på plads.

Under indtryk af disse forhold mandede de ledende politikeres forhandlinger med Frihedsrådet i april 1945 ud i en beslutning om at danne en fælles regering med deltagelse af 9 ministre fra modstandsbevægelsen og 9

ministre fra de fire store partier. Statsminister blev Vilhelm Buhl.

Det blev briterne som befriede Danmark. Overgangen til fredelige forhold forløb uden en militær slutkamp på dansk jord. Som de fleste bekendt annonceredes afslutningen på besættelsen den 4. maj 1945 om aftenen med oplæsningen over BBC af et kommuniké udsendt af den britiske feltmarskal Montgomery, hvori den tyske kapitulation i Holland, Nordvesttyskland – og Danmark bekendtgjordes.

Den nye regering trådte frem for den danske offentlighed via radioen i løbet af formiddagen 5. maj, og i løbet af samme dag landede de første britiske tropper i Kastrup Lufthavn. Den 9. maj mødtes Rigsdagen til det første møde siden august 1943. Den formelle russiske anerkendelse af regeringen blev opnået i løbet af sommeren 1945.

Godt fem års besættelse var slut. Enkeltindivider havde betalt med livet, produktionsapparatet var slidt, og det politiske system havde for sin overlevelse betalt med ubehagelige indrømmelser – blandt andet grundlovsbrud. Men af alle de besatte og krigsførende

lande i Europa var det danske samfund samlet set sluppet billigst gennem krigen. Bemærkelsesværdig var ikke mindst kontinuiteten på systemplan symboliseret ved det politiske systems genoptagelse af arbejdet ved Rigsdagens åbning 9. maj med for størstedelen de samme kræfter som før og under krigen. En sådan kontinuitet var unik i de tyskbesatte lande under krigen.

Foran ventede et retsopgør og en politisk diskussion - for ikke at sige kamp - om ære, skyld og ansvar. Mange, formentlig de fleste, ønskede en normal hverdag tilbage - uden skyderi i gaderne og gerne med eftertragtede og længe savnede varer som rigtig kaffe, ordentlig tobak og chokolade.

Sommerens landeplage blev sangen "Når der kommer en båd med bananer".

Befrielsesbudskabet 4. maj 1945

Om aftenen den 4. maj 1945 kunne den danske radiospeaker Johannes G. Sørensen via BBC's dansksprogede nyhedsudsendelse meddele den danske befolkning, at de tyske tropper i Danmark havde overgivet sig. Meddelelsen kom midt i den normale nyhedsudsendelse kl. 20.36, hvor Johannes G. Sørensen blev afbrudt i nyhedsoplæsningen og fik overbragt beskeden. Efter en kort pause vendte han tilbage til mikrofonen og viderebragte budskabet.

[Indgangsmelodi]

Her er London, BBC sender til Danmark.

[Indgangsmelodi]

I hører os i Nittenmeter-Baandet for to Bølgelængder i Enogtredvemeter-Baandet, i Enogfyrremeter-Baandet og paa femtenhundrede Meter.

Vi begynder med Krigsnyhederne om Danmark, herefter Frihedsraadets Proklamationer, de udenlandske Nyheder i øvrigt, en Skildring af Forholdene i Danmark, og en Beretning om det tyske Sammenbrud i Nordtyskland. [...]

I Nat blev der kæmpet voldsomt i Københavns Gader,

rundt om den tyske Kaserne, og der hørtes endog Kanonskud. I Dyrehaven og paa Pladsen foran Gentofte Raadhus havde tyske Tropper været i indbyrdes regulær Kamp.

[længere pause]

I dette Øjeblik meddeles det, at Montgomery har oplyst, at de tyske Tropper i Holland, Nordvesttyskland og i Danmark har overgivet sig. Her er London. Vi gentager: Montgomery har i dette Øjeblik meddelt, at de tyske Tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark har overgivet sig.

[Pause]

Vi forsætter nu Udsendelsen med at oplæse de to Proklamationer, som Danmarks Frihedsraad udsendte i Gaar, altsaa inden den Meddelelse vi netop har givet: "Hvad enten det kommer til Kamp eller Kapitulation, vil Befrielseskampens sidste Timer kræve endnu større Disciplin og Selvbeherskelse end hidtil. Ingen gruppe maa gaa til Handling, før Ordren er givet. Frihedskæmpere, Kammerater, vi stoler paa Jer".

Tyskerne kom altsaa til Fornuft og valgte Kapitulationen. Det var en af de Muligheder, Danmarks

Frihedsraad havde forudset i den Proklamation, som vi netop har hørt og som blev forfattet i Gaar. Nu for nogle faa Minutter siden erfarede vi fra Montgomerys Hovedkvarter, at Fjenden i Holland, i Nordvesttyskland og i Danmark har kapituleret.

[De to nationalmelodier afspilles, først Kong Christian stod ved højen mast og derefter Der er et yndigt land]

Kildens oprindelse: www.befrielsen1945.dk.

*I dette lydclip
høres Christian*

10.s tale ved

Danmarks befrielse

den 5. maj 1945. I

talen gives der

bl.a. udtryk for glæden ved den genvundne

frihed. Christian 10. lovpriser endvidere det danske

folks sammenhold gennem besættelsen og understreger

nødvendigheden af et fortsat sammenhold, således et

frit og betryggende Danmark kan skabes. Han opfordrer

danskerne til at støtte op omkring den af

kongen udnævnte befrielsesregering, samt vise

den tillid, eftersom vanskelige opgaver står forude.

Lydclip Christian 10. (1870-1947)
taler ved befrielsen 5. maj 1945

[Spil lydclip ▶](#)

Fra Dansk Lydhistorie/Statsbiblioteket

Galleri Private fotos fra befrielsesdagene i Århus

I dagene efter befrielsen gik maskinarbejder Carl Berthelsen rundt i Århus med sit kamera og tog billeder af befrielsesstemningen. I kameraet havde han en farvefilm, hvilket var ret usædvanligt dengang. Af uransagelige årsager blev filmen ikke fremkaldt, men blev i 2008 fundet i et dødsbo og fremkaldt. Lasse Nielsen, Da Capo, Borggade, 8000 Århus C har venligst stillet billederne til rådighed for danmarkshistorien.dk.

Søndergade set fra Sønder Allé (Reginakrydset) mod Østergade

*Rådhuspladsen
set mod
Regina-krydset*

*Nørregade set fra
hjørnet af
Guldsmedgade*

*Regina-krydset
set mod Sønder
Allé*

*Nørregade over
for Borggade*

*Rygade set mod
banegården*

Banegårdspladsen

Quiz

Her kan du teste din viden om besættelsestiden. Der er 10 spørgsmål i quizzen, og alle svarene kan findes i denne bog. Vælg "Tjek svar" efter hvert spørgsmål, og se til sidst, hvor mange rigtige svar du har fået i alt. God fornøjelse!

Question 1 of 10

Hvilke politiske konsekvenser fik den tyske besættelse 9. april 1940?

- A.** Regeringen måtte gå af, og det såkaldte departementschefstyre overtog ledelsen
- B.** Der blev udskrevet nyvalg
- C.** Den socialdemokratiske / radikale regering fortsatte som hidtil
- D.** Der blev etableret en samlingsregering bestående af Folketingets fire største partier

Check Answer

Læs mere på danmarkshistorien.dk

Artikler

[9. april 1940](#)

[29. august 1943 – Augustoprøret](#)

[Alsang](#)

[BBC og Danmark 1940-1945](#)

[Befrielsen 1945](#)

[Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti \(DNSAP\)](#)

[Eftermælet: Erik Scavenius i dansk historiekultur](#)

[Forhandlings- og samarbejdspolitikken under besættelsen, 1940-1945](#)

[Hvidstengruppen](#)

[Retsopgøret](#)

[Sabotage 1940-1945](#)

[Værnemagere under besættelsen](#)

Kilder

[Kongen og regeringens proklamation af Danmarks besættelse 9. april 1940](#)

[John Christmas Møllers \(K\) radiotale fra London 6. september 1942](#)

[Erik Scavenius' tiltrædelsestale som statsminister 11. november 1942](#)

[Anders Fogh Rasmussen \(V\) om samarbejdspolitikken 29. august 2003](#)

Temaer

[Besættelsen i eftertidens lys](#)

[Dilemmaspillet 9. april](#)

[Retsopgøret efter befrielsen](#)

[Samarbejdspolitikken under besættelsen 1940-1945](#)

Film

[Briterne bomber Aarhus Universitet – de civile ofre](#)

[Briterne bomber Aarhus Universitet - de militære mål](#)

[Vidne til befrielsen – Bispetorv i Aarhus](#)

Periodekapitlet

Læs denne e-bogs tekst på danmarkshistorien.dk:

[Besættelsen, 1940-1945](#)